

«Οι Τρεις Ιεράρχες: Μεγάλοι παιδαγωγοί, οικουμενικοί δάσκαλοι»

Χαράλαμπος Ανδρεόπουλος, Σύμβουλος Εκπαίδευσης Θεολόγων

*** 30-01-2024 Λέσχη Αξιωματικών Λαρίσης**

Στρέφουμε σήμερα τη σκέψη και τη μνήμη μας στους τρεις μεγάλους Ιεράρχες, τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, τον Βασίλειο τον Μέγα και τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό, οι οποίοι τίμησαν και καταξίωσαν με τη ζωή και τη δράση τους τα ελληνικά γράμματα. Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών που τιμάται κάθε χρόνο ως η Ημέρα των Ελληνικών Γραμμάτων και της Παιδείας γενικότερα, μας υπενθυμίζει τους πρωταρχικούς σκοπούς που οφείλει να υπηρετεί κάθε εκπαιδευτική διαδικασία, σκοπούς που δεν περιορίζονται μόνο στην απόκτηση γνώσεων και στη συνεχή βελτίωση της προσωπικότητας του κάθε μαθητή, αλλά επεκτείνονται σε ένα ευρύτερο φάσμα θεμελιωδών κοινωνικών αξιών και αρετών, όπως είναι η ανιδιοτελής προσφορά προς το συνάνθρωπο, ο αυτοσεβασμός και ο αλληλοσεβασμός, ο αλτρουισμός και η κοινωνική ευαισθητοποίηση.

Τη μέρα αυτή των Τριών Ιεραρχών καθιέρωσαν οι πρόγονοί μας από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ως μέρα των ελληνικών Γραμμάτων και της Παιδείας και ως σχολική γιορτή, τιμώντας έτσι την αγιοσύνη των τριών, ως πατέρων της Εκκλησίας και συγγραφέων, την ιεραποστολική τους δράση, την ευρυμάθειά τους, το ανεπανάληπτο δογματικό τους έργο και την οικουμενικότητα που πηγάζει από τη δράση τους, καθώς κατάφεραν να συγκεράσουν αρμονικά την αρχαία ελληνική γραμματεία και την φιλοσοφία με τη χριστιανική πίστη. Το νέο ελληνικό κράτος μετά από πρόταση του καθηγητή Τυπάλδου, που ήταν κατόπιν και ο πρώτος σχολάρχης της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, το 1842 καθιέρωσε ως επίσημη σχολική εορτή των «Γραμμάτων και της Παιδείας» τη μέρα αυτή εκφράζοντας και την από αιώνων παράδοση του Γένους.

Οικουμενικοί δάσκαλοι

Οι τρεις αυτοί μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας έζησαν το δεύτερο μισό του 4ου μ.Χ. Σπούδασαν σε σπουδαίες, φημισμένες φιλοσοφικές σχολές, μελέτησαν τα αρχαία κλασικά κείμενα, έτυχαν γενικά άρτιας κλασικής εκπαίδευσης, ανατράφηκαν χριστιανικά, έζησαν και αφομοίωσαν τους πνευματικούς θησαυρούς της αρχαιότητας. Με την προσπάθειά τους άρχισε να συντελείται η σταδιακή μεταφορά της αρχαίας κληρονομιάς στο βυζαντινό χώρο. Διεδραμάτισαν σαφή ρόλο «γεφυροποιών» στην πολιτιστική και πνευματική ιστορική συνέχεια. Σ' αυτούς οφείλεται η τελική σύνθεση του νεοπλατωνισμού και της χριστιανικής διδασκαλίας, που εφοδίασε το χριστιανισμό με θεωρητικές βάσεις και τον επέβαλε στους πνευματικούς κύκλους για πρώτη φορά. Οι Τρεις Ιεράρχες έκαναν το Χριστιανισμό παγκόσμια πίστη που συνδιαλέγεται με τον

κόσμο, με την οικουμένη, με όλους δηλ. τους ανθρώπους. Αυτό το πέτυχαν περνώντας μέσα από τη σκέψη της αρχαίας γνώσης και της φιλοσοφίας που είχε διαποτίσει τότε όλη την οικουμένη. Με το βαθύ φιλοσοφικό τους στοχασμό, τη μεγάλη και βαθιά πίστη τους, τη θερμή αγάπη τους στο Θεό και τον άνθρωπο, αναδείχθηκαν μεγάλοι παιδαγωγοί και οικουμενικοί διδάσκαλοι, επιφανείς ρήτορες και συγγραφείς, πρότυπα φιλανθρωπίας και αρετής.

Μεγάλοι παιδαγωγοί

Ο Μέγας Βασίλειος υπήρξε ο Αριστοτέλης του χριστιανισμού, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος ο Πλάτωνας της χριστιανικής φιλοσοφικής σκέψης και ο Ιωάννης Χρυσόστομος, ο Δημοσθένης της χριστιανικής αγάπης. Οι τρεις επιφανείς άγιοι και θεολόγοι της χριστιανικής θρησκείας, προστάτες των γραμμάτων και των μαθητών, με επίκεντρο την αγάπη τους για τα παιδιά και με στόχο την πρόοδο και την προκοπή τους, υπηρέτησαν μέσα από το λόγο και το έργο τους το πολύτιμο αγαθό της παιδείας, δίνοντας ένα απαράμιλλο παράδειγμα της άρρηκτης σύζευξης ανάμεσα στην υψηλή καλλιέργεια και την κοινωνική δράση. Και οι τρεις έδειξαν υποδειγματική προσήλωση στη χριστιανική θρησκεία κι η ζωή τους ήταν γεμάτη από τους αγώνες τους γι' αυτή. Τα συγγράμματά τους, αλλά και η προφορική τους διδασκαλία έδωσαν δόξα και αίγλη στη χριστιανική παιδεία.

Οι Τρεις Ιεράρχες, υπήρξαν πρότυπα σφαιρικής μόρφωσης, ηθικής καλλιέργειας και χριστιανικού ήθους, διέθεταν και οι ίδιοι ευρύτατη παιδεία, καθώς και οι τρεις σπούδασαν στις πιο φημισμένες σχολές της αρχαιότητας (Αλεξάνδρεια, Κωνσταντινούπολη, Αθήνα, Αντιόχεια) και ο κύκλος των σπουδών τους περιείχε ό,τι την εποχή εκείνη η θύραθεν παιδεία προσέφερε: ρητορική, φιλοσοφία, μουσική, αστρονομία, γεωμετρία. Ήταν λοιπόν φυσικό, να συλλάβουν τη σημασία της παιδείας για τον άνθρωπο και μάλιστα για τον «νέο άνθρωπο» της εποχής τους. «Τέχνη τεχνών και επιστήμη επιστημών», αποκαλεί την παιδεία ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ενώ παιδεία για τους Τρεις Ιεράρχες δε σημαίνει απλά κατάκτηση γνώσεων αλλά καλλιέργεια της ανθρώπινης ψυχής και με την έννοια αυτή ως κύριο σκοπό της παιδείας προσδιορίζουν την αγωγή των νέων παιδιών.

Ο Μέγας Βασίλειος στην γνωστή του διατριβή «Προς τους νέους, όπως αν εξ Ελληνικών ωφέλοιντο λόγων» προτρέπει τους νέους να ζητούν από τον απέραντο γραμματειακό χώρο της αρχαιότητας, τα στοιχεία εκείνα που οικοδομούν και στηρίζουν την ψυχή και το πνεύμα. Αν εξετάσουμε το περιεχόμενο που δίνουν στην έννοια «Παιδεία» οι Τρεις Ιεράρχες θα διαπιστώσουμε ότι αυτή είναι στενά συνυφασμένη με την χριστιανική ανθρωπολογία, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος πλάστηκε «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» του Θεού και με τελικό προορισμό να μοιάσει στο δημιουργό του να γίνει δηλαδή Θεός κατά χάρη. Με την έννοια αυτή η Παιδεία πρέπει να ενισχύει τις ροπές αυτής της βούλησης προς το καλό, να μην εξαντλείται μόνο στη μετάδοση χρήσιμων γνώσεων, αλλά στη μόρφωση της ψυχής και κάτω βέβαια από αυτή την προοπτική ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρει ότι «η παιδεία μετάληψις αγιότητος εστί». Σύμφωνα,

επίσης, με τον Ιωάννη το Χρυσόστομο θα πρέπει οι μαθητές/τριες να κάνουν κτήμα τους αυτά που έχουν διδαχθεί και ο εκπαιδευτικός αφού ελέγχει την αφομοιωτική ικανότητα των μαθητών του, να προσθέτει τμηματικά τις νέες γνώσεις. Ομοίως κατά τον Μέγα Βασίλειο η προσθήκη νέων γνώσεων πρέπει να γίνεται με μέτρο. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να προχωρεί από τα ευκολότερα προς τα πιο δύσκολα και να μην μιλάει ταυτόχρονα για πολλά θέματα γιατί «*η διάνοια ατονούσα πάντων ομού περιδράζασθαι*» (PG 31, 345B), μας προτρέπει, δηλ. ο Μέγας Βασίλειος να κάνουμε ορθολογική διαχείριση της διδασκομένης ύλης, ενώ για το ίδιο θέμα ο Γρηγόριος ο Θεολόγος μας επισημαίνει ότι «*Η έντονη βροχή βλάπτει, παρά ωφελεί. Αντίθετα, η σιγανή βροχή εισχωρεί βαθιά στο έδαφος και το κάνει γόνιμο*» (PG 36, 212)

Οι απόψεις αυτές των Πατέρων μας φέρνουν κοντά στις θεωρίες του κοινωνικού εποικοδομητισμού (social constructivism) του Vygotsky (1993), και του προσωπικού εποικοδομητισμού (personal constructivism) του Piaget (1969) όπου υποστηρίζεται ότι κάθε μαθητής/τρια κτίζει το δικό του νοητικό κόσμο, στηριζόμενος/η στις προηγούμενες γνώσεις και εμπειρίες του/της δια μέσου της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με τους συμμαθητές του/της, τον εκπαιδευτικό του/της, το εκπαιδευτικό και ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Προσωπικά, από τη διδασκαλία των Παιδαγωγικών που κάναμε στο Πανεπιστήμιο η άποψη που με είχε εντυπωσιάσει είναι ο τόσο όμορφος και περιεκτικός ορισμός που έχει δώσει ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος για το τι εστί παιδαγωγία. Μας λέει ότι είναι η σπουδαιότερη τέχνη για να δώσει νόημα στη ζωή του ανθρώπου: «*Τῆς τέχνης ταύτης οὐκ ἔστιν ἄλλη μείζων. Τί γάρ ἴσον τοῦ ρυθμίσει ψυχὴν, καὶ διαπλάσει νέου διάνοιαν;*» Ιωάννου Χρυσοστόμου (Υπόμνημα εις τον Ματθαίον, ομιλία Ξ', P.G.58, 584).

Οι Τρεις Ιεράρχες, κορυφαίες άγιες μορφές της Εκκλησίας μας, δεν ήταν μόνο εξέχοντες πατέρες και διδάσκαλοι της χριστιανοσύνης, αλλά και απαράμιλλα πρότυπα αξίων ποιμένων και σοφών θεολόγων γι' αυτό και αξίζουν της απόδοσης τιμής στην οποία μας προτρέπει ο εμπνευσμένος υμνωδός:

«Τους τρεις μεγίστους φωστήρας της τρισηλίου θεότητας, τους την οικουμένην ακτίσει, δογμάτων θείων πυρσεύσαντας, τους μελιρρύτους ποταμούς της σοφίας, τους την κτίσιν πάσαν θεογνωσίας νάμασι καταρδεύσαντας, Βασίλειον τον Μέγαν και Θεολόγον Γρηγόριον, συν τω κλεινώ Ιωάννη τω την γλώτταν χρυσορρήμονι, πάντες οι των λόγων αυτών ερασταί, συνελθόντες ύμνοις τιμήσωμεν. Αυτοί γάρ τη Τριάδι, υπέρ ημών αεί πρεσβεύουσιν».

[Ερμηνεία: Όλοι όσοι θαυμάζουμε τους λόγους των τριών μεγάλων φωστήρων της τρισυπόστατης θεότητας, δηλαδή το Μέγα Βασίλειο, το Γρηγόριο το θεολόγο και τον ξακουστό Ιωάννη που το στόμα του έβγαζε χρυσάφι, ας τους τιμήσουμε με ύμνους. Γιατί αυτοί φώτισαν την οικουμένη με θείες διδασκαλίες. Γιατί σαν ποταμοί σοφίας πότισαν όλη την κτίση με τα άγια νερά της θεογνωσίας, και γιατί αυτοί μεσολαβούν και παρακαλούν πάντα την Αγία Τριάδα για μας].

Σε μία εποχή που οι νέοι αναζητούν το δρόμο τους σε μια περίπλοκη και διαρκώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, οι βασικές αρχές ζωής και δράσης των Τριών Ιεραρχών μπορούν να τους προσφέρουν υγιή πρότυπα προς μίμηση, να τους βοηθήσουν να αντιμετωπίσουν με σθένος τις όποιες δυσκολίες και να τους γεμίσουν με την αισιοδοξία του ανθρώπου που διαθέτει ανοικτούς πνευματικούς ορίζοντες, ευγένεια ψυχής και κοινωνική αλληλεγγύη.

Με το ασήκωτο βάρος της παρακαταθήκης των Τριών Ιεραρχών η σημερινή εποχή απαιτεί απ' όλους μας να ενώσουμε δυνάμεις και προσπάθειες για να υλοποιήσουμε το όραμά μας για μια ποιοτικότερη, σύγχρονη ελληνική παιδεία. Μια παιδεία που θα συνάδει με τα ευρωπαϊκά δεδομένα και τις ανάγκες των παιδιών και των νέων μας και θα αποκτά δυναμικό και πρωτοποριακό χαρακτήρα, ώστε να αναδειχτούν τα καλύτερα στοιχεία κάθε Έλληνα και Ελληνίδας. Σ' αυτή την κατεύθυνση και με γνώμονα το συμφέρον της χώρας θα πρέπει όλοι μας – δάσκαλοι, μαθητές (το Σχολείο), γονείς/Οικογένεια¹ - Εκκλησία - ο καθένας απ' το ιερό καθήκον που του αναλογεί – να εργαζόμαστε αλλά και συνεργαζόμαστε ακατάπαυστα και με όλες μας τις δυνάμεις. Διότι είναι χρέος μας να επενδύσουμε στους νέους, να επενδύσουμε στην Παιδεία – που σημαίνει να επενδύσουμε στο μέλλον της πατρίδας μας • της Ελλάδας μας.

Θα κλείσω την εισήγησή μου με την αναφορά σε μια συμβουλή που μας άφησε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος υπενθυμίζοντάς μας ότι η αλλαγή του κόσμου αρχίζει από τη δική μας εσωτερική αλλαγή:

«Καθαρθήναι δεi πρώτον, είτα καθάραι, σοφισθήναι και ούτω σοφίσαι, γενέσθαι φως και φωτίσαι, εγγίσαι Θεώ και προσαγαγείν άλλους, αγιασθήναι και αγιάσαι...» (Λόγος 3. 71. PG 35. 480 B).

Χρόνια Πολλά!

¹ Για την αξία της οικογένειας και αμφοτέρων των γονέων τους στην ανατροφή και ειδικότερα του πατέρα για τη φροντίδα στη μόρφωση και της μητέρα στην ανατροφή για την καλλιέργεια της ψυχής πολλά θα μπορούσα με πούμε. Να υπενθυμίσουμε απλώς ότι η μητέρα του Μεγ. Βασιλείου η **Εμμέλεια** από την Καισάρεια, η μητέρα του Γρηγορίου η **Νόνα** από την Αριανζό της Καππαδονίας, η μητέρα του Ιωάννου του Χρυσοστόμου η **Ανθούσα** από την Αντιόχεια της Συρίας, που όλες τους υπήρξαν οι φυσικοί αυτουργοί της αγιότητας και της πληρότητας των μεγάλων Πατέρνων Τριών Ιεραρχών που τιμούμε σήμερα, τιμώνται και οι τρεις μαζί τη δεύτερη Κυριακή του Φεβρουαρίου, μετά την Υπαπαντή του Κυρίου.